

सूक्ष्म आणि स्थूल अर्थशास्त्राचा परिचय (Introduction to Micro and Macro Economics)

आठवून पाहू या!

तुम्ही यापूर्वी ११ वीच्या वर्गात विविध अर्थतज्ज्ञांनी दिलेल्या व्याख्यांचा अभ्यास केला आहे.

आकृती १.१

प्रस्तावना :

आधुनिक अर्थशास्त्राच्या सूक्ष्म अर्थशास्त्र आणि स्थूल अर्थशास्त्र या मुख्य दोन शाखा आहेत. सूक्ष्म म्हणजे लहान किंवा दशलक्षावा भाग ही संज्ञा 'मायक्रोस' (Mikros) या ग्रीक शब्दापासून आली आहे. स्थूल म्हणजे मोठा. ही संज्ञा 'मॅक्रोस' (Makros) या ग्रीक शब्दापासून आलेली आहे. या शब्दांचा वापर १९३३ मध्ये ओस्लो विद्यापीठातील नॉर्वेजियन अर्थशास्त्रज्ञ रॅनर फ्रिश यांनी केला.

अर्थशास्त्राच्या मुख्य शाखा

तुम्हांला माहित आहे का ?

रॅनर अँटन किट्टील फ्रिश (१८९५-१९७३) हे नॉर्वेचे अर्थमिती व अर्थशास्त्राचे तज्ज्ञ होते. त्यांना १९६९ साली अर्थशास्त्रासाठी प्रथम नोबेल स्मृती पुरस्कार जॅन टिंबरजेन सोबत प्राप्त झाला. ते अर्थमिती शास्त्राचे जनक होते.

अर्थमिती शास्त्रामध्ये गणितीय प्रारूपे व संख्याशास्त्रीय तंत्रे यांचा वापर अर्थशास्त्रीय सामग्रीच्या आणि सिद्धांताच्या

विश्लेषणासाठी करण्यात येतो. रॅनर फ्रिश यांनी अनेक अर्थशास्त्रीय संकल्पनांची सर्वप्रथम मांडणी केली. त्यांच्या व्यापार चक्रावरील लेखांमध्ये सर्वप्रथम वैयक्तिक उद्योग व (उत्पादकांच्या) अभ्यासाला 'सूक्ष्म अर्थशास्त्र' म्हटले आणि समग्र अर्थव्यवस्थेच्या अभ्यासाला 'स्थूल अर्थशास्त्र' असे म्हटले आहे.

तुम्हांला माहित हवं!

सूक्ष्म अर्थशास्त्राची ऐतिहासिक वाटचाल :

सूक्ष्मलक्षी आर्थिक विश्लेषण प्रथम विकसित केले गेले असून हा एक पारंपरिक दृष्टिकोन आहे. या विश्लेषण पद्धतीचा प्रारंभ सनातनवादी अर्थशास्त्रज्ञांच्या कालखंडात झालेला दिसतो. यात अँडम स्मिथ, डेव्हीड रिकार्डो, जे. एस. मिल इत्यादींचा समावेश होतो. नवसनातनवादी अर्थशास्त्रज्ञ प्रा. मार्शल यांनी सूक्ष्मलक्षी आर्थिक विश्लेषण लोकप्रिय करण्याचे काम केले. प्रा. मार्शल यांचा 'अर्थशास्त्राची मूलतत्त्वे' हा ग्रंथ १८९० मध्ये प्रकाशित झाला. इतर अर्थशास्त्रज्ञ जसे प्रा.पिगू, जे.आर.हिक्स, प्रा. सॅम्यूलसन, श्रीमती जोन रॉबिन्सन इत्यादी शास्त्रज्ञांनी सूक्ष्म अर्थशास्त्राच्या विकासात मोलाचे योगदान दिले.

स्थूल अर्थशास्त्राची ऐतिहासिक वाटचाल :

सूक्ष्म अर्थशास्त्राच्या उत्क्रांतीअगोदर स्थूल अर्थशास्त्र हा दृष्टिकोन अस्तित्वात होता. १६ व्या व १७ व्या शतकात व्यापारवादी विचारवंतांनी (Mercantilists) राष्ट्रीय उत्पन्न आणि संपत्ती या संकल्पनेचे विश्लेषण केले आहे. १८ व्या शतकात निसर्गवादी विचारवंतांनी सुद्धा (फ्रेंच विचारवंत -Physiocrats) राष्ट्रीय उत्पन्न आणि संपत्ती या संकल्पनांचे विश्लेषण केलेले आहे. तसेच शासनाला ज्या शिफारशी केल्या व धोरणे सुचविली ती स्थूल अर्थशास्त्राच्या आधारवर होती. तसेच सनातनवादी अर्थशास्त्रज्ञ प्रा. अँडम स्मिथ, प्रा. रिकार्डो, प्रा. जे. एस.

मिल यांच्या सिद्धांतातही राष्ट्रीय उत्पन्न व राष्ट्रीय संपत्ती यांची चर्चा केलेली आहे. परंतु त्यांचे समग्रलक्षी विश्लेषण हे सूक्ष्मलक्षी विश्लेषणात मिसळून एकत्र केलेले दिसते. त्यांच्या सूक्ष्मलक्षी आर्थिक विश्लेषणाने १९३० च्या जागतिक महामंदीपर्यंत अर्थशास्त्राच्या जगात राज्य केले. जागतिक महामंदीनंतर लॉर्ड जॉन मेनार्ड केन्स यांचे 'पैसा, व्याज व रोजगारविषयक सामान्य सिद्धान्त' हे प्रसिद्ध पुस्तक १९३६ मध्ये प्रकाशित झाले. लॉर्ड केन्स यांनी आर्थिक समस्यांचा अभ्यास समग्रलक्षी विश्लेषण पद्धतीने केला. त्यामुळे समग्रलक्षी दृष्टिकोनाच्या विकासाचे श्रेय हे लॉर्ड केन्स यांनाच दिले जाते. लॉर्ड केन्स यांच्या व्यतिरिक्त माल्थस, विकसेल, वॉलरा, आयर्विंग फिशर इत्यादी अर्थशास्त्रज्ञांचे स्थूल अर्थशास्त्राच्या विकासात मोलाचे योगदान आहे.

सूक्ष्म अर्थशास्त्राचा अर्थ :

सूक्ष्म म्हणजे वस्तूचा लहान भाग किंवा हिस्सा होय. सूक्ष्म अर्थशास्त्र राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेच्या लहान भागाशी संबंधित आहे. सूक्ष्म अर्थशास्त्रात वैयक्तिक उपभोक्ता, वैयक्तिक उत्पादक किंवा पेढी, विशिष्ट वस्तूची किंमत किंवा घटकाची किंमत यांसारख्या वैयक्तिक घटकांच्या आर्थिक क्रिया व वर्तनाचा अभ्यास केला जातो.

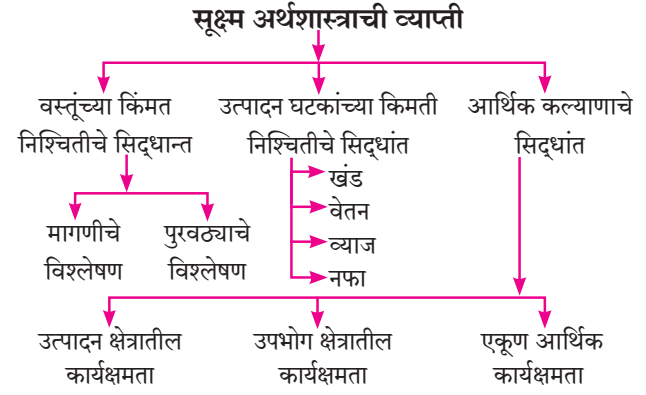
सूक्ष्म अर्थशास्त्राची व्याख्या :

तुम्ही यापूर्वी सूक्ष्म अर्थशास्त्राच्या काही महत्त्वाच्या व्याख्या अभ्यासल्या आहेत, अजून काही व्याख्यांची चर्चा करूया.

- १) मॉरिस डॉब - "अर्थव्यवस्थेचे सूक्ष्मदर्शी अध्ययन म्हणजे सूक्ष्म अर्थशास्त्र होय."
- २) ए.पी. लर्नर - "सूक्ष्म अर्थशास्त्राद्वारे, अर्थव्यवस्थेकडे जणू काही सूक्ष्म दर्शकाद्वारे पाहिले जाते. अर्थव्यवस्थारूपी शरीरातील लाखो पेशी म्हणजे व्यक्ती आणि कुटुंबे उपभोक्त्याच्या रूपाने आणि व्यक्ती व उत्पादनसंस्था उत्पादकाच्या रूपाने, अर्थव्यवस्थेच्या संचलनात कशा प्रकारे भूमिका पार पाडतात हे अभ्यासण्यासाठी सूक्ष्मलक्षी अर्थशास्त्राकडे जणू काही सूक्ष्मदर्शकातून पाहते."

सूक्ष्म अर्थशास्त्राची व्याप्ती :

खालील तक्त्याद्वारे सूक्ष्म अर्थशास्त्राची व्याप्ती स्पष्ट करता येते.

अ) वस्तूच्या किंमत निश्चितीचे सिद्धान्त : वैयक्तिक वस्तूच्या किंमती बाजारपेठेतील मागणी व पुरवठ्याने निश्चित केल्या जातात. सूक्ष्म अर्थशास्त्र मागणी विश्लेषणाशी संबंधित आहे. ते वैयक्तिक उपभोक्त्याचे वर्तन आणि वैयक्तिक उत्पादकाचे वर्तन म्हणजे वैयक्तिक उत्पादकाच्या वर्तनाशी संबंधित आहे.

ब) उत्पादन घटकांचा किंमत निश्चितीचे सिद्धान्त : सूक्ष्म अर्थशास्त्रात भूमी, श्रम, भांडवल, संयोजक हे घटक उत्पादन प्रक्रियेत सहभागी होतात. सूक्ष्म अर्थशास्त्र भूमीला-खंड, श्रमाला-वेतन, भांडवलाला-व्याज आणि संयोजकाला-नफा या मोबदल्यांची निश्चिती करण्यास मदत करते.

क) आर्थिक कल्याणाचे सिद्धान्त : आर्थिक कल्याणाचा अभ्यास हा प्रामुख्याने साधनसामग्रीच्या कार्यक्षम वाटपाशी संबंधित आहे. जर साधनसामग्रीच्या झालेल्या वाटपामुळे संपूर्ण समाजाला महत्तम समाधान प्राप्त होत असेल तर ते वाटप कार्यक्षम वाटप आहे असे म्हणता येईल. साधनांच्या कार्यक्षम वाटपामुळे समाजाचे जास्तीतजास्त आर्थिक कल्याणाचे उद्दिष्ट साध्य होते. दुसऱ्या शब्दांत **आर्थिक कार्यक्षमतांचा** अभ्यास यात होतो. आर्थिक कार्यक्षमतेचा विचार तीन प्रकारे होतो.

१) उत्पादन क्षेत्रातील कार्यक्षमता

२) उपभोगाच्या क्षेत्रातील कार्यक्षमता

३) एकूण आर्थिक कार्यक्षमता

• उत्पादन क्षेत्रातील कार्यक्षमता : उत्पादन क्षेत्रातील

कार्यक्षमता म्हणजे उपलब्ध साधनसामग्रीच्या मदतीने जास्तीतजास्त उत्पादन घडवून आणणे.

- उपभोगाच्या क्षेत्रातील कार्यक्षमता : संपूर्ण समाजाचे जास्तीतजास्त समाधान होईल अशा पद्धतीने उत्पादित वस्तू व सेवांचे लोकांमध्ये वितरण होणे.
- एकूण आर्थिक कार्यक्षमता : लोकांना सर्वाधिक प्राधान्याने हव्या असणाऱ्या वस्तूंचे उत्पादन होणे.

या कार्यक्षमता साध्य करण्याच्या दृष्टीने आवश्यक असणाऱ्या अटींचे विवेचन सूक्ष्मलक्षी अर्थशास्त्रात केले जाते.

सूक्ष्मलक्षी अर्थशास्त्राचा अभ्यास हे प्रामुख्याने किंमत सिद्धान्त व साधनसामग्रीचे वाटप यांच्याशी संबंधित आहे. सूक्ष्म अर्थशास्त्र या शाखेत संपूर्ण अर्थव्यवस्थेशी संबंधित समग्र परिमाणांचा अभ्यास केला जात नाही. या शाखेत बेकारी, दारिद्र्य, उत्पन्नाची विषमता यांसारख्या राष्ट्रीय पातळीवरील आर्थिक समस्यांचा अभ्यास केला जात नाही. आर्थिक वृद्धीचे सिद्धान्त व्यापारचक्राचे सिद्धान्त, मौद्रिक व राज्यवित्तीय धोरणे इत्यादींचा अभ्यास सूक्ष्म अर्थशास्त्राच्या कक्षबाहेर आहे.

सूक्ष्म अर्थशास्त्राची वैशिष्ट्ये :

- १) **वैयक्तिक घटकांचा अभ्यास** : सूक्ष्म अर्थशास्त्रात विशिष्ट उद्योग संस्था, कुटुंब संस्था, वैयक्तिक किमती यांसारख्या लहान वैयक्तिक आर्थिक घटकांच्या वर्तनाचा अभ्यास केला जातो.
- २) **किंमत सिद्धान्त** : सूक्ष्म अर्थशास्त्र वस्तू व सेवांच्या किंमत निश्चितीशी तसेच उत्पादन घटकांच्या किंमत निश्चितीशी संबंधित आहे. म्हणून सूक्ष्म अर्थशास्त्राला किंमत सिद्धान्त असेही म्हणतात.
- ३) **आंशिक समतोल** : दोन घटकांमधील संतुलन म्हणजे समतोल होय. सूक्ष्मलक्षी अर्थशास्त्रीय विश्लेषण म्हणजे आंशिक समतोलाचे विश्लेषण होय. आंशिक समतोलामध्ये एक उपभोक्ता, एक उत्पादन संस्था, विशिष्ट उद्योग इत्यादी वैयक्तिक आर्थिक घटकांच्या समतोलाचे विश्लेषण केले जाते. आंशिक समतोल विश्लेषण पद्धतीत वैयक्तिक घटकाला इतर आर्थिक घटकांपासून बाजूला काढून त्यांच्या समतोलाचा स्वतंत्रपणे अभ्यास केला जातो.

४) **विशिष्ट गृहीतकांवर आधारित** : 'इतर परिस्थिती कायम' या मूलभूत गृहीतकाचाही आधार घेऊन विवेचनाची सुरुवात केली जाते. पूर्ण रोजगार, शुद्ध भांडवलशाही, पूर्ण स्पर्धा, सरकारचे निर्हस्तक्षेपाचे धोरण इत्यादी गृहीतकांवर आधारित असते. या गृहीतकांमुळे सिद्धांताचे विवेचन सोपे होते.

५) **विभाजन पद्धत** : सूक्ष्मलक्षी अर्थशास्त्रात अर्थव्यवस्थेचे लहानात लहान वैयक्तिक घटकांमध्ये विभाजन केले जाते व नंतर प्रत्येक घटकाचा स्वतंत्रपणे, तपशीलवार अभ्यास केला जातो. म्हणजे सूक्ष्मलक्षी अर्थशास्त्रात विभाजन-पद्धतीचा वापर केला जातो. उदा., राष्ट्रीय उत्पन्नामधील वैयक्तिक उत्पन्नाचा अभ्यास, समग्र मागणीमधील वैयक्तिक मागणीचा अभ्यास इत्यादी.

६) **सीमान्त तत्त्वाचा वापर** : सीमान्त संकल्पना ही सूक्ष्म-आर्थिक विश्लेषणाचे मुख्य साधन आहे. सीमान्त परिमाण म्हणजे एका वाढीव नगामुळे एकूण परिमाणात होणारा बदल होय. सीमान्त तत्त्वाचा वापर सूक्ष्म बदलांचा परिणाम, उत्पादक व उपभोक्त्याचे आर्थिक निर्णय घेताना केला जातो.

७) **बाजार रचनेचे विश्लेषण** : सूक्ष्म अर्थशास्त्र पूर्ण स्पर्धा, मक्तेदारीयुक्त स्पर्धा, मक्तेदारी, अल्पाधिकार बाजार या विविध बाजार रचनांचे विश्लेषण करते.

८) **मर्यादित व्याप्ती** : सूक्ष्म अर्थशास्त्राची व्याप्ती तेजी-मंदी, व्यवहारतोल, राष्ट्रीय उत्पन्न, दारिद्र्य, बेरोजगारी, लोकसंख्या, आर्थिक वृद्धी यांसारख्या राष्ट्रव्यापी आर्थिक समस्यांशी संबंधित नसून फक्त वैयक्तिक घटकांपुरती मर्यादित आहे.

सूक्ष्म अर्थशास्त्राचे महत्त्व :

- १) **किंमत निर्धारण** : विविध वस्तूंच्या किमती तसेच विविध उत्पादन घटकांच्या किमती यांचे स्पष्टीकरण करण्यास सूक्ष्म अर्थशास्त्र मदत करते.
- २) **मुक्त बाजार अर्थव्यवस्था** : सूक्ष्म अर्थशास्त्र मुक्त बाजार अर्थव्यवस्थेची कार्यपद्धती समजण्यास मदत करते. मुक्त बाजारपेठ ही अशी अर्थव्यवस्था आहे की, ज्यात वस्तूंच्या उत्पादनाबाबत कोणते उत्पादन करावे, कसे उत्पादन करावे, किती उत्पादन करावे,

यांसारखे आर्थिक निर्णय खाजगी पातळीवर घेतले जातात. त्यात शासन किंवा इतर कोणत्या यंत्रणेचा हस्तक्षेप नसतो.

- ३) **विदेशी व्यापार** : सूक्ष्म अर्थशास्त्र हे जकात शुल्काचे विशिष्ट वस्तूवरील परिणाम, कोणत्याही दोन देशांच्या चलन विनिमय दराची निश्चिती, आंतरराष्ट्रीय व्यापारातील फायदे, यांसारख्या विदेशी व्यापारातील विविध पैलूंचे स्पष्टीकरण करण्यास मदत करते.
- ४) **आर्थिक प्रारूपांची निर्मिती** : सूक्ष्म अर्थशास्त्र सुलभ प्रारूपाद्वारे विविध गुंतागुंतीच्या आर्थिक परिस्थितीचे आकलन करण्यास साहाय्य करते. विविध संज्ञा, संकल्पना, परिभाषा, नवीन आर्थिक विश्लेषणाची साधने यांसारखे महत्त्वपूर्ण योगदान सूक्ष्म अर्थशास्त्राद्वारे दिले आहे.
- ५) **व्यावसायिक निर्णय** : व्यावसायिकांना महत्त्वपूर्ण व्यावसायिक निर्णय घेण्यास सूक्ष्म आर्थिक सिद्धान्त मदत करतात. या निर्णयामध्ये उत्पादन खर्चाची निश्चिती, वस्तूंची किंमत निश्चिती, महत्तम उत्पादन आणि नफा इत्यादींचा समावेश होतो.
- ६) **शासनास उपयुक्त** : सरकारी कर धोरण, सार्वजनिक खर्च धोरण, किंमत धोरण यांसारख्या आर्थिक धोरणांची आखणी करण्यासाठी सूक्ष्म अर्थशास्त्र उपयुक्त ठरते. ही धोरणे संसाधनांचे कार्यक्षम वितरण करण्यासाठी आणि आर्थिक कल्याणाच्या प्रसारासाठी शासनास मदत करतात.
- ७) **कल्याणकारी अर्थशास्त्राचा आधार** : सूक्ष्म अर्थशास्त्र उपलब्ध साधनांचा पर्याप्त वापर करून समाजाचे महत्तम कल्याण कसे साधता येईल, याचा अभ्यास करते. तसेच सामाजिक कल्याणावर करांचा कसा परिणाम होतो याबाबत अभ्यास करते.

स्थूल अर्थशास्त्राचा अर्थ :

स्थूल अर्थशास्त्र संपूर्ण अर्थव्यवस्थेचे विश्लेषण करणारी अर्थशास्त्राची एक शाखा आहे. उदा. एकूण रोजगार, राष्ट्रीय उत्पन्न, राष्ट्रीय उत्पादन, एकूण गुंतवणूक, एकूण उपभोग, एकूण बचत, सर्वसाधारण किंमत, व्याजदर पातळी, व्यापार चक्रातील चढउतार, व्यवसायातील चढउतार इत्यादी. स्थूल अर्थशास्त्र

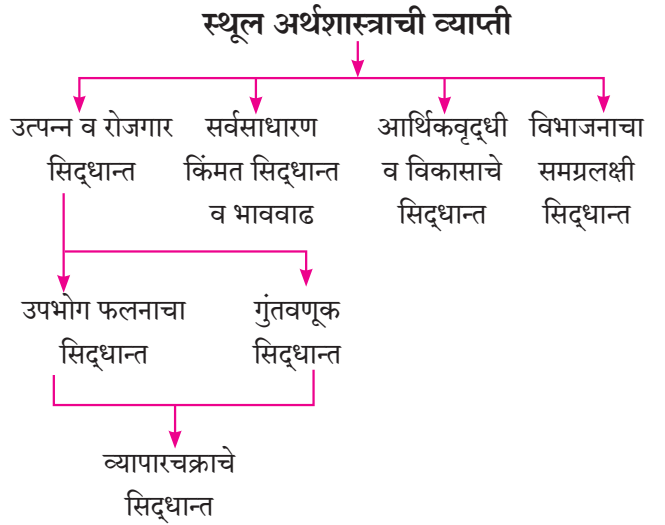
समग्र घटकांचा अभ्यास करते.

स्थूल अर्थशास्त्राच्या व्याख्या :

१) प्रा. जे. एल. हॅन्सेन - “स्थूल अर्थशास्त्र ही अर्थशास्त्राची अशी शाखा आहे की, ज्यात एकूण रोजगार, एकूण बचत, एकूण गुंतवणूक, राष्ट्रीय उत्पन्न यांसारख्या मोठ्या समुच्चयांचा व त्यांच्यातील परस्परसंबंधांचा विचार करण्यात येतो.”

२) प्रा. कार्ल शॅपिरो - “स्थूल अर्थशास्त्र अर्थव्यवस्थेच्या संपूर्ण कार्यपद्धतीशी संबंधित आहे.”

खालील तक्त्याच्या आधारे स्थूल अर्थशास्त्राची व्याप्ती स्पष्ट करता येते.

१) **उत्पन्न व रोजगार सिद्धान्त** : स्थूल अर्थशास्त्र राष्ट्रीय उत्पन्न आणि रोजगार पातळी यांच्या निश्चितीचे विश्लेषण करते. तसेच उत्पन्न, उत्पादन, बेरोजगार पातळीतील बदल किंवा चढउतार यांची कारणे स्पष्ट करते. रोजगार पातळी कशी निश्चित केली जाते हे समजून घेण्यासाठी उपभोग फलन आणि गुंतवणूक फलन यांचा अभ्यास करावा लागतो. व्यावसायातील बदलाचे सिद्धान्त हा उत्पन्न व रोजगार सिद्धांताचा एक भाग आहे.

२) **सर्वसाधारण किंमतपातळी सिद्धान्त** : स्थूल अर्थशास्त्र सर्वसाधारण किंमत पातळी कशी निश्चित होते आणि त्यातील चढउताराची कारणे यांविषयी विश्लेषण करते. त्यामुळे तेजी व मंदी सामान्य पातळीमुळे निर्माण होणाऱ्या बदलांचे विश्लेषण करते. तेजी आणि मंदीने निर्माण होणाऱ्या समस्यांमुळे सर्वसाधारण किंमत पातळीचा अभ्यास महत्त्वपूर्ण ठरतो.

३) **आर्थिक वृद्धी व विकासाचे सिद्धान्त** : स्थूल अर्थशास्त्रात विकसित आणि विकसनशील देशांतील आर्थिक वृद्धी व विकासासंबंधित सिद्धांतांचा समावेश होतो. त्यात अल्पविकास आणि दारिद्र्य यांची कारणे व कार्यपद्धतीचे स्पष्टीकरण केले जाते. तसेच आर्थिक वृद्धी व विकासाचा वेग वाढविण्याची व्यूहरचना सुचविली जाते.

४) **विभाजनाचा समग्रलक्षी सिद्धान्त** : स्थूल अर्थशास्त्रीय सिद्धान्त, एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नातील खंड, वेतन, व्याज व नफा यांच्याशी संबंधित सापेक्ष भागाशी निगडित आहे.

स्थूल अर्थशास्त्राची वैशिष्ट्ये :

१) **समग्र घटकांचा अभ्यास** : स्थूल अर्थशास्त्र संपूर्ण अर्थव्यवस्थेचा अभ्यास करते. उदा. राष्ट्रीय उत्पन्न, राष्ट्रीय उत्पादन, राष्ट्रीय रोजगार, सर्वसाधारण किंमत पातळी, व्यापारचक्र इत्यादी.

२) **उत्पन्न सिद्धान्त** : स्थूल अर्थशास्त्र राष्ट्रीय उत्पन्नाची संकल्पना, त्याचे विविध घटक, मापनपद्धती आणि सामाजिक लेखांकनांचा अभ्यास करते. ते एकूण मागणी व एकूण पुरवठ्याशी संबंधित आहे. तसेच राष्ट्रीय उत्पन्नातील चढ-उतार, व्यापारचक्रातील तेजी-मंदी यांच्या कारणांचे व बदलांचे स्पष्टीकरण करते.

३) **सर्वसाधारण समतोलाचे विश्लेषण** : स्थूल अर्थशास्त्र एकूण घटकांच्या वर्तनाशी आणि त्यांच्या कार्यपद्धतीशी संबंधित आहे. सर्वसाधारण समतोल संपूर्ण अर्थव्यवस्थेतील मागणी, पुरवठा व किंमत यांच्या वर्तनाशी निगडित आहे.

४) **परस्परावलंबन** : स्थूल विश्लेषणात हे एकूण आर्थिक चले उदा. उत्पन्न, उत्पादन, रोजगार, गुंतवणूक, किंमतपातळी यांसारख्या आर्थिक चलांचे परस्परावलंबन लक्षात घेतले जाते. उदा., गुंतवणूक पातळीत होणाऱ्या बदलांचा अंतिम परिणाम, उत्पन्न, एकूण उत्पादन, रोजगार आणि अखेरीस आर्थिक वृद्धीच्या पातळीवर होतो.

५) **राशी पद्धत** : राशी पद्धतीत एका घटकाचा अभ्यास नसून संपूर्ण अर्थव्यवस्थेचा अभ्यास केला जातो. प्रा. बोल्लिंग यांच्या मते, “जंगल म्हणजे संपूर्ण झाडांचा समुच्चय

असतो; परंतु त्यात एका विशिष्ट झाडाची गुणवैशिष्ट्ये दिसून येत नाहीत.” यातून सूक्ष्म अर्थशास्त्र व स्थूल अर्थशास्त्र यांमधील फरक दर्शविला जातो.

६) **वृद्धीची प्रारूपे** : स्थूल अर्थशास्त्रात आर्थिक वृद्धी व आर्थिक विकासातील विविध घटकांचा सहभाग अभ्यासला जातो. स्थूल अर्थशास्त्र वृद्धीची प्रारूपे विकसित करण्यासाठी उपयुक्त ठरते. आर्थिक विकासाच्या अभ्यासासाठी ही प्रारूपे उपयोगी ठरतात. विकासाच्या वृद्धी अभ्यासासाठी उदा., मूलभूत व अवजड उद्योगांवर भर देणारे महालनोबिस वृद्धी प्रारूप.

७) **सर्वसाधारण किंमत पातळी** : स्थूल अर्थशास्त्रात सर्वसाधारण किंमत पातळी निश्चिती व त्यातील बदल यांचा अभ्यास असतो. सर्वसाधारण किंमत पातळी म्हणजे अर्थव्यवस्थेतील सद्य स्थितीत उत्पादित केलेल्या सर्व वस्तू व सेवांच्या किमतींची सरासरी होय.

८) **धोरणाभिमुख** – लॉर्ड केन्स यांच्या मते, “स्थूल अर्थशास्त्र हे आर्थिक समस्या सोडविण्याऱ्या धोरणांची चर्चा करणारे शास्त्र आहे.” उदा., भाववाढ नियंत्रण, रोजगार निर्मिती अर्थव्यवस्थेला मंदीतून बाहेर काढणे इत्यादी.

स्थूल अर्थशास्त्राचे महत्त्व

१) **अर्थव्यवस्थेची कार्यपद्धती** : स्थूल आर्थिक विश्लेषण आपल्याला आर्थिक व्यवस्थेच्या कार्यपद्धतीची कल्पना देते हे विश्लेषण व्यापक आणि गुंतागुंतीच्या अर्थव्यवस्थेतील एकूण आर्थिक चलांचे वर्तन समजून घेण्यास साहाय्य करते.

२) **आर्थिक चढउतार** : उत्पन्नातील चढ-उतार, उत्पादन आणि रोजगारातील चढ-उतारांची कारणे तसेच त्यांचे नियंत्रण आणि त्यांची तीव्रता कमी करण्यासाठी स्थूल अर्थशास्त्राचे विश्लेषण मदत करते.

३) **राष्ट्रीय उत्पन्न** : स्थूल अर्थशास्त्राच्या अभ्यासामुळे राष्ट्रीय उत्पन्न आणि सामाजिक लेखा यांचे अनन्यसाधारण महत्त्व समोर आले आहे. राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या अभ्यासाशिवाय नवीन आर्थिक धोरणांची मांडणी करता येत नाही.

४) **आर्थिक विकास** : स्थूल अर्थशास्त्रातील प्रगत अध्ययनामुळे विकसनशील देशांतील दारिद्र्य, उत्पन्न व

संपत्तीतील विषमता, लोकांच्या राहणीमानातील फरक इत्यादी समस्या समजण्यास मदत होते. ते आर्थिक विकास साध्य करण्यासाठी मदत करते.

- ५) **अर्थव्यवस्थेची कामगिरी** : संपूर्ण अर्थव्यवस्थेच्या कामगिरीचे विश्लेषण करण्यासाठी स्थूल अर्थशास्त्र मदत करते. राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या आकडेवारीचा उपयोग दीर्घकाळात अर्थव्यवस्थेच्या कामगिरीचे मापन करण्यासाठी केला जातो. एका कालावधीतील उत्पादित वस्तू व सेवांची तुलना दुसऱ्या कालावधीतील उत्पादित वस्तू व सेवांशी केली जाते.
- ६) **स्थूल आर्थिक चलांचा अभ्यास** : अर्थव्यवस्थेचे कार्य समजून घेण्यासाठी स्थूल आर्थिक चलांचा अभ्यास करणे महत्त्वाचे आहे. आपल्या अर्थव्यवस्थेतील मुख्य आर्थिक समस्या या एकूण उत्पन्न, उत्पादन व रोजगार आणि सामान्य किंमत पातळी यांसारख्या आर्थिक चलांशी संबंधित आहेत.
- ७) **सामान्य रोजगार पातळी** : स्थूल अर्थशास्त्र रोजगाराची सर्वसाधारण पातळी आणि उत्पादनाचे विश्लेषण करण्यास मदत करते.

तुम्हांला माहीत हवं :

एका दृष्टिक्षेपात		
तुलनेसाठी आधार	सूक्ष्म अर्थशास्त्र	स्थूल अर्थशास्त्र
अर्थ	सूक्ष्म अर्थशास्त्र हे अर्थव्यवस्थेतील वैयक्तिक घटकांच्या वर्तनाचा अभ्यास करते.	स्थूल अर्थशास्त्र हे संपूर्ण अर्थव्यवस्थेतील एकूण घटकांच्या वर्तनाचा अभ्यास करते.

साधने	वैयक्तिक मागणी आणि वैयक्तिक पुरवठा	समग्र मागणी आणि समग्र पुरवठा
व्याप्ती	वैयक्तिक मागणी आणि पुरवठा, उत्पादन किमती, उत्पादन घटकांच्या किमती, उत्पादन उपभोग, आर्थिक कल्याण इत्यादी	राष्ट्रीय उत्पन्न, सामान्य किंमत पातळी, रोजगार, पैसा इत्यादी.
महत्त्व	किंमत निर्धारण प्रारूपाची निर्मिती, व्यावसायिक निर्णय इत्यादी.	आर्थिक चढ-उतार, राष्ट्रीय उत्पन्नाचे अध्ययन, आर्थिक विकास इत्यादी.
सिद्धान्त	किंमत सिद्धान्त	उत्पन्न आणि रोजगार सिद्धान्त
उदाहरण	वैयक्तिक उत्पन्न, वैयक्तिक उत्पादन	राष्ट्रीय उत्पन्न, राष्ट्रीय उत्पादन इत्यादी.

हे करून पहा!

नजीकच्या परिसरातील भाजी बाजाराला भेट द्या. आणि भाजी विक्रेत्याकडून त्याच्या उत्पन्न व खर्चविषयक बाबींची माहिती मिळवा.

प्र.१. योग्य पर्याय निवडा :

१) अर्थशास्त्राची शाखा, जी संसाधन वाटपाशी संबंधित आहे.

- अ. सूक्ष्म अर्थशास्त्र   ब. स्थूल अर्थशास्त्र
क. अर्थमिती   ड. यांपैकी काहीही नाही

पर्याय : १) अ, ब आणि क   २) अ आणि ब
३) फक्त अ   ४) वरीलपैकी नाही

२) सूक्ष्म अर्थशास्त्रात अभ्यासलेल्या संकल्पना
अ. राष्ट्रीय उत्पन्न   ब. सामान्य किंमत पातळी
क. घटक किंमत   ड. उत्पादन किंमत

पर्याय : १) ब आणि क   २) ब, क आणि ड
३) अ, ब आणि क   ४) क आणि ड

३) सूक्ष्म अर्थशास्त्रीय विश्लेषणात वापरली जाणारी पद्धत.
अ. राशी पद्धत   ब. समग्र पद्धत
क. विभाजन पद्धत   ड. सर्वसमावेशक पद्धत

पर्याय : १) अ, क आणि ड   २) ब, क आणि ड
३) फक्त क   ४) फक्त अ

४) स्थूल अर्थशास्त्र खालील संकल्पनांचा अभ्यास करते.
अ. संपूर्ण अर्थव्यवस्था   ब. आर्थिक विकास
क. एकूण पुरवठा   ड. उत्पादन किंमत

पर्याय : १) अ, ब आणि क   २) ब, क आणि ड
३) फक्त ड   ४) अ, ब, क आणि ड

प्र.२. सहसंबंध पूर्ण करा :

१) सूक्ष्म अर्थशास्त्र : विभाजन पद्धत :: स्थूल अर्थशास्त्र :

२) सूक्ष्म अर्थशास्त्र : झाड :: स्थूल अर्थशास्त्र :

३) स्थूल अर्थशास्त्र : उत्पन्न आणि रोजगार सिद्धान्त :: सूक्ष्म अर्थशास्त्र ::

४) मॅक्रोस : स्थूल अर्थशास्त्र :: मायक्रोस :

५) सर्वसाधारण समतोल : स्थूल अर्थशास्त्र :: : सूक्ष्म अर्थशास्त्र

प्र.३. खालील उदाहरणांच्या आधारे संकल्पना ओळखून ती स्पष्ट करा :

- गौरीने एका विशिष्ट उद्योगातील वैयक्तिक उत्पन्नाची माहिती गोळा केली.
- रमेशने उत्पादनविषयक सर्व निर्णय स्वतः घेण्याचे ठरविले, उदा., काय आणि कसे उत्पादन करावे?
- शबानाने आपल्या कारखान्यातील कामगारांना वेतन आणि बँक कर्जावरील व्याज दिले.

प्र.४. खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा :

- सूक्ष्म अर्थशास्त्राची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
- स्थूल अर्थशास्त्राचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- स्थूल अर्थशास्त्राची व्याप्ती स्पष्ट करा.

प्र.५. खालील विधानांशी आपण सहमत किंवा असहमत आहात सकारण स्पष्ट करा :

- सूक्ष्म अर्थशास्त्राची व्याप्ती अमर्याद आहे.
- स्थूल अर्थशास्त्रात वैयक्तिक वर्तनाचा अभ्यास केला जातो.
- स्थूल अर्थशास्त्र हे सूक्ष्म अर्थशास्त्रापेक्षा वेगळे आहे.
- सूक्ष्म अर्थशास्त्रात विभाजन पद्धतीचा वापर केला जातो.
- सूक्ष्म अर्थशास्त्र हे उत्पन्न सिद्धान्त म्हणून ओळखले जाते.

प्र.६. सविस्तर उत्तरे लिहा :

- सूक्ष्म अर्थशास्त्राचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- स्थूल अर्थशास्त्राची संकल्पना वैशिष्ट्यांसह स्पष्ट करा.

